Printing Area

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

Editor
Dr.Bapu G.Gholap

28) [illegible]
प्रा.डॉ.[illegible] कदम, [illegible] जि.लातूर || 105

29) [illegible]
प्रा. डॉ. एम बी कदम, [illegible] || 108

30) [illegible]
प्रा. डॉ. शरद मधुकर कुलकर्णी, ता.जि.धुळे (महाराष्ट्र) || 110

31) [illegible]
प्रा. [illegible] निखाते, भंडारा || 114

32) [illegible]
प्रा. डॉ. राजेंद्र [illegible], वारजे माळवाडी, पुणे || 116

33) [illegible] मनोहर यांची क्रांतिप्रवण कविता
प्रा. डॉ. [illegible] शिवसांब, पूर्णा (जं.) || 119

34) [illegible] असामान्य माणूस : आर आर पाटील
प्रा डॉ. किशोरकुमार गव्हाणे, भूम || 121

35) [illegible] एन.सी.टी.ई. द्वारा निर्धारित मानकों से उच्च योग्यता प्राप्त कार्यरत प्राथमिक
डॉ.कीर्ति वर्मा , श्वेता बाजपेयी || 125

36) भारतातील नागरीकरणाचे बदलते स्वरूप (मोगलकालखंडाच्या विशेष संदर्भात)
डॉ.कैलास रामचंद्र भांडारकर, जि.गडचिरोली || 131

37) उच्चतर माध्यमिक विद्यालयों के कला एवं विज्ञान वर्ग के विद्यार्थियों की समायोजन क्षमता पर शैक्षिक
शिखा दीक्षित, ग्वालियर || 134

38) आदिवासी व सामान्य वर्ग के छात्र–छात्राओं की शैक्षिक निष्पत्ति का तुलनात्मक अध्ययन
राजेश कुमार, डॉ.सरोज गुप्ता, सतना (म.प्र.) || 141

39) महिलाओं के विरूद्ध अपराधों की स्थिति : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन
डॉ. अनीता सिंह, ग्वालियर (म.प्र.) || 146

40) [illegible] जिला व्यापार और उद्योग केन्द्र' से लाभान्वित हितग्राहियों को प्राप्त होने वाली आर्थिक ...
पुष्पा सूर्यवंशी, डॉ. पी.के.मोदी, डॉ. राजेश्री देसाई || 150

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 4.002(IIJIF) | Printing Area International Research journal | September 2017 Issue-33, Vol-04 | 0121

34

सामान्यातला असामान्य माणूस : आर.आर.पाटील

प्रा. डॉ. किशोरकुमार गव्हाणे
असो. प्रोफेसर,
[illegible] कॉलेज, भूम

प्रास्ताविक

महाराष्ट्राच्या गेल्या २५–३० वर्षातील राजकारणाचा आढावा घेतल्यास त्यात अनेक राजकीय नेतृत्वाची नावे आपणास घ्यावी लागतील. परंतु या सर्व राजकीय नेत्यांमध्ये एक नाव प्रकर्षाने पुढे येते ते म्हणजे महाराष्ट्र राज्याचे माजी उपमुख्यमंत्री 'आर.आर.पाटील' हे होय. कोणत्याही प्रकारची राजकीय पार्श्वभूमी नसताना केवळ स्वकर्तृत्वाच्या बळावर राजकारणात गरुडझेप घेता येते याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे आर.आर. पाटील यांचे जीवन होय. महाराष्ट्रातील ग्रामीण भागाचा चेहरा मोहरा बदलण्यासाठी आर.आर. पाटील यांनी केलेले कार्य हे कायमस्वरूपी लक्षात राहणारे आहे. सर्वसामान्य लोकांचे राजकारणाबद्दल फारसे चांगले मत नसले तरी आर.आर.पाटील यांचे कार्य सर्वसामान्यासाठी दिपस्तंभासारखे प्रेरणादायी आहे. म्हणूनच मेधा पाटकर, आण्णा हजारे यांच्यासारख्या सर्वश्रेष्ठसामाजिक कार्यकर्त्यांनी आर.आर.पाटील यांचा निवडणुकीत प्रचार केला होता. इतकेच नव्हे तर थोर समाजसेवक बाबा आमटे यांनी तर आर.आर.पाटील यांना आपला एक मुलगाच मानले होते.

उद्देश

१. आर.आर.पाटील यांच्या बालपणीचा संघर्षमय प्रवास अभ्यासणे.

२. आर.आर.पाटील यांचा राजकीय प्रवास अभ्यासणे.

३. आर.आर.पाटील यांचे असामान्य कार्यकर्तृत्व अभ्यासणे.

गृहितके

१. आर.आर.पाटील यांचे बालपण संघर्षमय होते.

२. आर.आर.पाटील यांचा राजकीय प्रवास थक्क करणारा होता.

३. आर.आर.पाटील यांनी प्रजेच्या हिताचे अनेक निर्णय घेतले.

पूर्वचरित्र

महाराष्ट्रातील ३६ जिल्ह्यांपैकी एक महत्त्वपूर्ण जिल्हा म्हणजे 'सांगली' हा होय. 'कृष्णा नदीच्या पाण्याने सुपीक जिल्हा अशी सांगली जिल्ह्याची ओळख असली तरी वास्तव मात्र वेगळे होते. कारण सांगली जिल्ह्याच्या पूर्व भागातील आटपाडी, तासगाव, जत व कवठेमहांकाळ ह्या चार तालुक्यातील जमीन ही कस नसलेली व पाण्याचा अभाव असलेली होती[१] तासगाव तालुक्यातील 'अंजनी' या गावामध्ये आर.आर.पाटील यांचा जन्म १६ ऑगस्ट १९५७ रोजी झाला. त्यांचे पूर्ण नाव हे 'रावसाहेब रामराव पाटील' हे होते परंतु लोक त्यांना प्रेमाने 'आबा' असे म्हणत असत. आबांच्या वडिलांचे नांव 'रामराव भिमराव पाटील' व आईचे नाव 'भागिरथी' असे आहे. अंजनी गावामध्ये पहिली ते सातवीपर्यंत शिक्षणाची सोय असल्याने आबांनी याच शाळेत सातवीपर्यंतचे प्राथमिक शिक्षण घेतले. नंतर आठवी ते अकरावी पर्यंतचे शिक्षण आबांनी रयत शिक्षण संस्थेच्या 'सावळज' विद्यालय घेतले. 'लहानपणापासून हुशार असलेल्या आबांनी अकरावीला ७० टक्के गुण मिळवून विद्यालयात प्रथम क्रमांक मिळविला.'[२] अकरावीनंतर आबांनी 'कमवा व शिका' या योजनेद्वारे सांगलीतील शांतीनिकेतन

कॉलेजमध्ये प्रवेश मिळविला व त्यांच्या कॉलेज जीवनाला सुरूवात झाली. या कॉलेज जीवनात त्यांना शांतीनिकेतनचे प्राचार्य पी.बी. पाटील यांचे मोलाचे मार्गदर्शन लाभले. त्यामुळेच ते राज्यशास्त्रात बी.ए. व पुढे एल.एल.बी. झाले.

कॉलेज जीवनात त्यांची वक्तृत्वशैली बहरत आली. परिणामी त्यांना अनेक ठिकाणी बक्षीसे मिळू लागली. तसेच त्यांच्या वक्तृत्वाची मागणीही वेगवेगळ्या राजकीय सभांना होवू लागली. आर.आर.पाटलांनी मित्रांच्या मदतीने ग्रामपंचायतीची पहिल्यांदा निवडणूक लढवली. मोठ्या फरकाने पॅनेल निवडून आले. तेव्हा आबांना सरपंच होणे सहज शक्य असून देखील त्यांनी मातंग समाजाची व्यक्ती सरपंच केली. 'आर.आर पाटील १९७९ ते १९९० या कालावधीत 'सावळज' या जिल्हा परिषद गटातून सांगली जिल्हा परिषदेचे सदस्य झाले. तेथूनच त्यांच्या राजकीय कारकिर्दीला खरी सुरूवात झाली'' १९९० साली ते तासगाव मधून प्रथमच महाराष्ट्र विधानसभेचे सदस्य झाले. तेव्हापासून ते १९९५, १९९९, २००४, २००९, २०१४ असे सलग सहा वेळा तासगावचे आमदार म्हणून निवडून आले. आर.आर. पाटील यांची १९९६ साली काँग्रेस पक्षाने विधानसभेत प्रतोद म्हणून नियुक्ती झाली. तसेच १९९८ साली विधानसभा लोकलेखा समितीचे अध्यक्ष झाले. १९९९ ते २००४ साली महाराष्ट्र सरकारमध्ये आर.आर.पाटील कॅबिनेट दर्जाचे ग्रामविकास मंत्री होते. त्यानंतर २००२ साली महाराष्ट्राचे गृहमंत्री व उपमुख्यमंत्री झाले. परंतु २००८ साली महाराष्ट्रात मुंबईवर दहशतवादी हल्ला झाला. तेव्हा त्यांनी केलेल्या वादग्रस्त विधानामुळे त्यांना आपले गृहमंत्री व उपमुख्यमंत्री पद गमवावे लागले.

२००९ साली विधानसभेच्या निवडणुका झाल्या आणि पुन्हा आबांना गृहमंत्री करण्यात आले. याशिवाय आबांनी २००४ व २००९ साली राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचे महाराष्ट्र राज्याचे प्रदेशाध्यक्ष पद सांभाळले होते. "२०१४ साली महाराष्ट्र विधानसभेच्या निवडणुका पार पडल्या आणि त्यामध्ये महाराष्ट्रातील काँग्रेस व राष्ट्रवादी पक्षाचे आघाडीचे सरकार पराभूत झाले. २०१४ च्या विधान सभेच्या प्रचारात हिरहिरीने आबांनी भाग घेतल्याने त्यांना स्वतःच्या तब्येतीकडे खूपच दुर्लक्ष झाले. परिणामी कर्करोगग्रस्त आबांची तब्येत दिवसेंदिवस खूपच खालावत गेली आणि १६ फेब्रुवारी २०१५ रोजी आबांनी मुंबईतील लीलावती रुग्णालयामध्ये उपचार सुरू असताना अखेरचा श्वास घेतला." संपूर्ण महाराष्ट्र एका स्वच्छ प्रतिमेच्या राजकारण्याला मुकला. त्यामुळे सर्व महाराष्ट्रभर हळहळ व्यक्त करण्यात आली.

आर.आर. पाटील यांचे कार्य

आर.आर.पाटील यांना कोणताही राजकीय वारसा नव्हता. परंतु उत्कृष्ट वक्तृत्व आणि जनेसाठी काहीतरी करण्याची तळमळ यामुळे लोकांनी त्यांच्यापुढे राजकारणात येण्याचा आग्रह धरला. ते सर्वप्रथम सांगली जिल्ह्यातील 'सावळज' या जिल्हा परिषद गटामध्ये समाजवादी काँग्रेसतर्फे १९७९ साली निवडणुकीस उभा राहिले. आणि प्रचंड मताधिक्याने निवडून आले. अशा प्रकारे त्यांच्या राजकीय कारकिर्दीस सुरूवात झाली. ते १९७९ ते १९९० पर्यंत सांगली जिल्हा परिषदेचे 'सावळज' या गटातील सदस्य होते. त्यांनी सांगली जिल्हा परिषदेचे कर्तृत्ववान, कार्यकुशल सदस्य म्हणून कार्यकाळ गाजवला. या कालावधीत त्यांनी आपल्या घणाघती भाषणांनी सत्ताधारी गटाच्या पदाधिकारी व जिल्हा परिषदेचे अधिकारी, कर्मचारी यांना घाम फोडला. परिणामी आर.आर.पाटील यांची सर्वच कामे जिल्हा परिषद अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सभापती तसेच अधिकारी पटकन मार्गी लावायचे. जेणेकरून आबा आपल्या विरोधात बोलणार नाहीत. आबांना सरकारी अध्यादेशाची खडानखडा माहिती असायची. त्यामुळे सर्वजण त्यांना दचकून असायचे. जिल्हा परिषदेतील कार्यशैलीमुळे आबांचे तालुक्यात तसेच सांगली जिल्ह्यात नाव होवू लागले. परिणामी आबांना १९९० साली तासगांव विधानसभेसाठी काँग्रेस पक्षाकडून उमेदवारी मिळाली. पण त्यासाठी त्यांना मोठा संघर्ष करावा लागला.

आर.आर.पाटील १९९० साली प्रथमच महाराष्ट्र विधानसभेत पोहोचले. आबांनी आमदारकीच्या पहिल्या टर्ममध्ये महाराष्ट्राच्या वाट्याचे कृष्णा नदीचे ५८ टी.एम.सी पाणी ताकारी–म्हैसाळ उपसा योजनेसाठी

[illegible] गाव पाणवठ्या [illegible] पाहिजे. त्यासाठी त्यांना तत्कालीन [illegible] अर्ज विनंत्या केल्या. [illegible] पण त्यांच्या मागणीकडे दुर्लक्ष केले. [illegible] त्यांनी १ जून १९९३ रोजी सदरील योजनेसाठी सांगली जिल्हाधिकारी कार्यालयासमोर उपोषणाला सुरूवात केली. त्यावेळी मुख्यमंत्री असलेल्या श्री. शरद पवारांनी आपल्या मंत्रिमंडळातील पाटबंधारे खात्याचे मंत्री डॉ. पतंगराव पाटील यांना उपोषणस्थळी पाठवून उपोषण सोडायला लावले आणि सदरील योजनेस मोठा निधी दिला.[*] १९९५ साली महाराष्ट्रात सत्तांतर झाले आणि भाजपा शिवसेना पक्षाचे सरकार सत्तेवर आले. तरीही आबांनी मागितलेल्या योजनेला या सरकारनेही भरघोस मदत केली आणि योजना मार्गी लावली.

सन १९९९ साली महाराष्ट्राच्या राजकारणात भूकंप झाला आणि शरद पवार यांनी काँग्रेसपासून वेगळे होवून राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाची स्थापना केली. तेव्हा आर.आर.पाटील शरद पवार यांच्या सोबत राहिले. १९९९ साली विधानसभेच्या निवडणुकीला काँग्रेस व राष्ट्रवादी काँग्रेस हे दोन्ही पक्ष स्वतंत्रपणे लढले. आर. आर.पाटील राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षातर्फे तासगाव तालुक्याचे [illegible] आमदार झाले. दोन्ही काँग्रेस पक्षाने मिळून महाराष्ट्रात आघाडी सरकार स्थापन केले, तेव्हा आबा 'ग्रामविकास खात्याचे कॅबिनेट मंत्री' झाले. तसेच त्यांना 'पाणीपुरवठा' हे खातेही देण्यात आले.[*] गावच्या विकासासाठी लोकांची मानसिकता बदलणे गरजेचे आहे, हे आबांना आवश्यक वाटत होते. म्हणून गटातटात दुभंगलेली गावे १० टक्के रक्कम लोकवर्गणीच्या माध्यमातून गोळा करण्यासाठी एकत्र करणे आवश्यक होते. त्यासाठी आबांनी **'संत गाडगेबाबा स्वच्छता अभियान'** या कार्यक्रमाची सुरूवात केली. या अभियानाच्या माध्यमातून आबांनी लोकांच्या **श्रमशक्तीला चालना** देण्याचे काम केले. परिणामी गावामध्ये **शौचायल, बांधकाम, सांडपाणी व्यवस्था, कुटूंबनियोजन, कचरा निर्मुलन** आदी उपक्रमांना मोठा जनाधार मिळू लागला. **'ग्रामस्वच्छता अभियानाने महाराष्ट्राला** स्वच्छतेतून समृद्धीकडे' नेणारी एक लाटच आली. ग्रामस्वच्छता अभियान पुरस्कार मिळालेली गावे म्हणजे नवीन तीर्थक्षेत्र बनली.[*] 'ग्रामस्थांच्या प्रयत्नांना कार्यक्रमाची l lM ns. H lBh v lc lah **'यशवंत ग्रामसमृध्दी योजना'** आणली. या योजनेनुसार गावातील कोणत्याही कामासाठी १५ टक्के रक्कम लोकवर्गणी भरायची व उर्वरित ८५ टक्के रक्कम सरकार देणार.[*] या योजनेला लोकांना भरपूर पाठींबा मिळाला. परिणामी 'स्वच्छतेतून समृध्दीकडे' या संत गाडगेबाबा ग्रामस्वच्छता अभियानाचे ब्रीदवाक्य सत्यात उतरू लागले.

सन २००४ साली महाराष्ट्र विधानसभेच्या निवडणुका होवून काँग्रेस व राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचे आघाडी सरकार पुन्हा सत्तेवर आले. तेव्हा आबांना महाराष्ट्राचे गृहमंत्री व उपमुख्यमंत्री केले. गृहमंत्री झाल्यावर आबांनी गृहखात्यामध्ये अनेक चांगले निर्णय घेतले. पोलिसांच्या अधिक वेळ कामासाठीची रक्कम वाढविली, त्यांचा आहारभत्ता दुप्पट दराने वाढविला, रजा राखीकरणाची पध्दत सुरू केली, पोलिस पाटील यांचे मानधन वाढविले. पिळवणूक करणाऱ्या सावकारांना 'कोपरापासून ढोपरापर्यंत' सोलून काढण्याचा इशारा दिला. 'गावातला तंटा गावातच मिटविला तर खेड्यात क्रांती घडू शकेल. आबांच्या या विचारातून **'महात्मा गांधी तंटामुक्ती मोहीम'** हे अभियान सुरू झाले.[१०] गावात निर्माण झालेले तंटे गावातच मिटवले जावे, हा या योजनेमागचा हेतू होता. या योजनेत तंटे मिटविण्याबरोबरच **अनिष्ट प्रथा, रूढी**, परंपरा व चालिरीती बंद करण्याच्या प्रयत्नांचाही समावेश करण्यात आला. दरम्यानच्या काळात आबांच्या वाचनात एक बातमी आली की, बारमध्ये पैसे उडविण्यासाठी मुलाने आईचा खून केला. याचा आबांच्या मनावर खोल परिणाम झाला. परिणामी आबांनी परिणामांचा कसलाही विचार न करता **डान्सबार बंदीचा निर्णय घेवून मुंबईसह महाराष्ट्रातील सर्व डान्सबार बंद केले.** हे करत असताना त्यांच्यावर चौफेर टीका झाली तसेच कौतुकाचाही वर्षाव झाला. पण आबांनी न डगमगता या निर्णयाची अंमलबजावणी केली.

आर.आर.पाटील गृहमंत्री असताना गडचिरोली जिल्ह्यामध्ये नक्षलवादी हल्ला झाला व त्यामध्ये [illegible] पोलिस अधिकारी व कर्मचारी शहिद झाले. आबांनी **गडचिरोली जिल्ह्याचे पालकमंत्री** पद स्वीकारले

[illegible] शिक्षण, वीज, रस्ते, आरोग्य [illegible] प्रशासन [illegible] मूलभूत सुविधा आदिवासीपर्यंत पोहचविण्याचे कार्य हिरीने पार पाडले.

सामान्य कुटुंबात जन्म होवूनही कर्तृत्वाच्या [illegible] पंख लावून राजकारणात मोठी [illegible] घेणे यांचे आधुनिक काळातील जीवंत [illegible] म्हणजे आर आर पाटील हे होय. 'मी कसा [illegible]' या विषयावर एका कार्यक्रमांमध्ये आबांना [illegible] सांगितले गेले. तेव्हा आबा नम्रपणे म्हणतात की, 'मी [illegible] या विषयापेक्षा' महाराष्ट्र काल, आज आणि उद्या' या विषयावर बोलणे अधिक आवडले [illegible], कारण त्या वेळी 'मी कसा घडलो' हे सांगायचा [illegible] त्यावेळी काही ठिकाणी आत्मप्रौढीन [illegible] स्वत:ची स्तुती करतोय. असं वाटण्याची [illegible] आणि भीती मला वाटतेय.[११] ग्रामस्वच्छता अभियानाच्या माध्यमातून आबांनी स्वच्छतेचा संस्कार [illegible], शिवाय सामाजिक ऐक्य, [illegible] लहानापर्यंत आणि [illegible] सर्वांनी उत्स्फुर्त प्रतिसाद [illegible] वाढीस लागली. [illegible] पुरस्कार' प्राप्त करणाऱ्या [illegible] हस्ते घेवून सामान्य माणसाने केलेल्या कामाचे कौतुक राष्ट्राच्या प्रथम नागरिकाच्या हस्ते करून या अभियानाला लोकमान्यते [illegible] राज्यमान्यताही प्राप्त करून दिली आहे.[१२] आबांनी गृहमंत्री व उपमुख्यमंत्री पदाच्या काळात डान्सबार [illegible] घेतलेले निर्णय पाहिले की, 'आबा [illegible] सक्षम शिलेदार आहेत याची खात्री [illegible].[१३] शिक्षक हा राष्ट्राच्या प्राणरक्षणाची सेवा करणारा [illegible] त्यामुळे योग्य दृष्टीने शिक्षण व शिक्षकांकडे [illegible] पाहिजे तरच राष्ट्राची प्रगती होईल, असे आबांचे [illegible] मत होते.

आर्थिक परिवर्तनासाठी शेतीबरोबरच शेतीपूरक व्यवसाय उभारले [illegible] आबांचा भर होता. समाजसेवा [illegible] यामुळेच आबा गावपातळी [illegible] राजकारणापासून राज्यस्तरीय मंत्रीपदापर्यंतचा प्रवास करू शकले. म्हणूनच 'आबा' हे एक सुसंस्कृत लोकप्रतिनिधी म्हणून महाराष्ट्रात प्रसिद्ध आहेत. म्हणूनच त्यांच्याविषयी इंद्रजित भालेराव म्हणतात 'पक्ष आणि राजकारणाच्या पलिकडे सामाजिक, सांस्कृतिक क्षेत्रात आणि सामान्य माणसांमध्ये आबाइतका लोकप्रिय माणूस सध्यातरी दुसरा नाही. त्यांचे निष्कलंक चारित्र्य आणि झोकून देवून मिळालेल्या खात्याचे काम करण्याची पध्दती यामुळे प्रत्येक कामावर त्यांनी आपला खास असा ठसा उमटविला.'[१४] अशाप्रकारे सामान्यातला असामान्य माणूस वाटावा असे नेतृत्व म्हणजेच 'आर. आर पाटील' होय. महाराष्ट्राचा सांस्कृतिक, शैक्षणिक, राजकीय व सामाजिक क्षेत्राला विचारपूर्वक रचनात्मक दिशेने प्रगतीपथावर नेणारे नेतृत्व म्हणजेच आर.आर पाटील होय. म्हणूनच आपण त्यांना 'सहृदय व अपराजित योध्दा' असे अभिमानाने म्हणू शकतो.

संदर्भ :

१. धायगुडे अनिता– अपराजित योध्दा, संस्कृती प्रकाशन, पुणे २१ जून २०१५, पृ.क्र.६,७

२. किता–पृ.क्र. १३

३. http://diymarathi.bhaskar.com,fn-15@04@2019

४. http://lokmant.new18.com,दि १५/०४/२०१९

५. http://en.wikipedia.org,दि १५/०४/२०१९

६. धायगुडे अनिता– उपरोक्त, पृ.क्र. ६४, ६५

७. किता– पृ.क्र. ७३, ७४

८. किता– पृ.क्र. ७७

९. किता– पृ.क्र. ७९

१०. किता– पृ.क्र. ९१

११. पाटील आर.आर – प्रकाशक– पवार सुनिताराजे, संस्कृती प्रकाशन, पुणे, पचमावृत्ती, ६ ऑगस्ट २०१३, पृ.क्र. १२

१२. साळुंखे श्रीधर– सहृदय योध्दा, संस्कृती प्रकाशन, पुणे, द्वितीयावृत्ती, २ मे २०१८, पृ.क्र.२२

१३. किता– पृ.क्र. ८७

१४. भालेराव इंद्रजित– प्रिय आबा, जनशक्ती

PRINCIPAL
S.P.Mahavidyalaya,Bhoom
Dist.Osmanabad